

Скочило Н.

ВЕКСЕЛЬНИЙ ОБІГ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ

Розглянуто основні напрямки становлення і розвитку вексельного ринку в Україні. Обґрунтовано теоретичні аспекти та визначено основні проблеми формування вексельного обігу, запропоновано шляхи їх вирішення.

В умовах переходу України до ринкової економіки дедалі частіше й зриміше окреслюється проблема формування професійного вексельного ринку. Адже вексель як унікальний фінансовий інструмент здатний подолати не лише організаційні труднощі, а й забезпечити вирішення складних господарських та фінансових питань, зокрема подолання неплатоспроможності, підвищення оборотності обігових коштів, стримування темпів інфляції тощо.

Проте використання векселів на сучасному етапі соціально-економічного розвитку й досі не набуло належного поширення, про що свідчать наступні дані: питома вага дебіторської і кредиторської заборгованостей за векселями в загальній структурі заборгованості підприємств України є незначною і становить 4,2% та 7,7%, у т. ч. протермінованої – 0,6% та 1,9% дебіторської та кредиторської заборгованостей відповідно, в той час як питома вага протермінованої заборгованості за товари, роботи, послуги, котра не оформлена векселями, становить 55,3% та 56,4%, що значно вище, ніж за векселями. Наведені факти свідчать про необхідність формування в Україні вексельного ринку.

Проблема вексельного обігу займає важливе місце в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів. Серед зарубіжних науковців, які здійснили вагомий внесок у розв'язання даної проблеми на різних історичних етапах, слід відзначити насамперед Т. Батіщева (Казахстан), Ф. Гудкова, В. Зверєва (Росія), В. Тарасова (Білорусь).

Питанням теорії і практики вексельного обігу присвячено чимало наукових праць і українських вчених-економістів: А. Авакова, С. Гуткевича, А. Демківського, М. Дем'яненка, О. Єфімова, М. Корінька, Ю. Куценка, В. Мельника, С. Мошенського, Т. Рудненко, О. Федоренка, Ф. Федорченка та інших, у яких висвітлено концептуальні основи формування вексельного ринку в Україні, а також його нормативно-правове регулювання.

Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, залишається багато питань, що є дискусійними і по-

требують подальших досліджень та глибокого вивчення. Деякі з них ми розглянемо в нашій роботі.

Таким чином, метою даної статті є обґрунтування концептуальних засад становлення та розвитку вексельного обігу в Україні й основних напрямків його функціонування на сучасному етапі економічного розвитку.

Вексельний обіг – одне з найскладніших питань у теорії і практиці управління, адже вексель, будучи ринковим інструментом управління, дає підприємству змогу, по-перше, продовжити термін платежу за векселем відповідно до потреб підприємства, по-друге, сприяє підвищенню вартості фірми, за рахунок зменшення обсягів протермінованої заборгованості та зростання оборотності дебіторсько-кредиторської, по-третє, заборгованість за векселем є надійнішою, оскільки він – найліквідніший фінансовий інструмент (може бути реалізований будь-якого моменту). Завдяки зазначеним властивостям вексель набув широкого застосування в світі, необхідним стало його використання в національній економіці.

Отже, вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання терміну платежу визначену суму грошей власникові векселя (векселетримачеві) [4]. Головними особливостями векселя, що склалися в міжнародній практиці і були прийняті на Женевській конвенції 1930 р. та виокремлюють його від інших цінних паперів, вважають:

- ✓ абстрактність зобов'язання, визначеного векселем, – текст векселя не має містити посилання на угоду, що є причиною видачі векселя; невиконання зобов'язань за основною угодою не може призвести до невиконання зобов'язань за векселем та інше;
- ✓ безумовність зобов'язань за векселем – вексель містить простий і нічим не обумовлений наказ або зобов'язання сплатити певну суму;
- ✓ безсуперечливість зобов'язань за векселем, якщо він є справжнім;
- ✓ вексель – грошове зобов'язання, він містить наказ або зобов'язання сплатити певну суму;
- ✓ вексель – письмовий документ;
- ✓ вексель – це документ, що має суворо встановлені обов'язкові реквізити;
- ✓ вимагати платежу за векселем може лише той, хто володіє цим документом – тримач (власник) векселя;
- ✓ сторони, зобов'язані за векселями, відповідають солідарно (за винятком осіб, які здійснили безоборотний напис);
- ✓ вексель має підвищену оборотність;
- ✓ при порушенні термінів сплати векселя необхідно здійснити нотаріальний протест [8].

Таким чином, у ході свого історичного розвитку вексель перетворився на універсальний інструмент, роль і значення якого в сучасних умовах господарювання значно зростає. Це пояснюється насамперед функціями, які він виконує. Однією з головних функцій вексельного обігу є оформлення короткотермінового кредиту. Дана функція починає діяти в момент зацікавленості постачальника продукції реалізувати її покупцеві, але на час укладання угоди покупець не має належної суми грошей, тому випишує вексель як гарант здійснення майбутнього платежу, тобто боргове зобов'язання, сума якого з урахуванням відсотка за кредит і терміну платежу, як правило, перевищує величину суми укладеної угоди. Крім того, вексель виконує функцію платежу, адже він дає змогу отримати гроші ще до настання терміну платежу (вексель можна продати або закласти під заставу в комерційному банку). При цьому банки, отримавши вексель до настання терміну платежу, виконують функцію кредитора, утримують його в себе, стягуючи при цьому обліковий відсоток.

Окрім зазначених функцій, вексель здійснює функцію контролю за виконанням зобов'язань між суб'єктами господарювання, скорочення грошово-кредитної маси в обігу, а відтак і стримування темпів інфляції.

Нормативно-правовою базою вексельного обігу в Україні є законодавчі, нормативні акти, розроблені відповідно до положень Уніфікованого закону про переказні та прості векселі, ухваленого Женевською вексельною конвенцією 1930 р. Даний закон регулює випуск, обіг, погашення векселів та стягнення за векселем, а також повністю забезпечує права всіх сторін вексельного обігу.

Прийняття Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» від 18 червня 1991 р. та Постанови Верховної Ради України «Про застосування векселів у господарському обороті України» у 1992 р. значно розширили можливості вексельного обігу. Указом Президента України «Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької діяльності» від 14 вересня 1994 р. в господарську практику підприємства запроваджено простий товарний вексель, котрий можна було застосовувати як засіб оформлення взаємної заборгованості суб'єктів господарювання.

Зауважимо, що законодавством України, яке регулює вексельний обіг, передбачена видача векселя лише за поставлені товари, надані послуги та виконані роботи. В той час, як у більшості країн світу, котрі приєдналися до Женевських конвенцій 1930 р., зазначеної вимоги «товарності» векселя нема, а видача фінансових векселів законодавчо закріплена. Дана проблема полягає фактично в тому, що, по-перше, вимога товарності стосується тільки моменту видачі векселя і не поширюється на його обіг; по-друге, вексель – це суворо формальний документ, що може бути визнаний

недійсним лише за наявності дефекту форми, а не відсутності умови товарності; по-третє, у випадках порушення умов товарності векселя під час його видачі (абз. 4 ст. 4) передбачено відповідальність згідно зі законом для особи, винної в цьому порушенні.

Формулювання абз. 1 ст. 4 фактично вивело з обігу фінансові векселі, які, власне, видавали в обмін на залучені кошти, що давало змогу збільшити обсяги коштів, залучених від вкладників (юридичних та фізичних осіб). Окрім того, векселі банків є ліквідним інструментом і можуть бути з успіхом використані для зменшення надліквідності великих банків, у кредитуванні – застава та як платіжний документ. Фінансові векселі, тобто векселі, що банк видав під залучені гроші як зобов'язання повернути за позичене, є ліквідним інструментом на борговому ринку і, на думку більшості банків та учасників вексельного ринку, мають бути повернені на ринок [2]. Так само безпідставно Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. було припинено видачу векселів банками під залучення пасивів. Окрім того, відповідно до норм цього закону видавати та здобувати право за простими і переказними векселями могли лише юридичні особи, а з січня 2002 р. таким правом наділені й фізичні особи, при цьому законодавчо не встановлено, чи мають ці фізичні особи бути суб'єктами підприємницької діяльності чи ні. Не акцентує уваги на статусі фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності і Національний банк України в практиці роз'яснення застосування цієї норми (лист НБУ № 25-118/45-302 від 9. 01. 2002 р.).

Перебирати зобов'язання і здобувати права за векселями можуть також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, установи й організації, які фінансують із Державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів відповідно до вимог, що визначив Кабінет Міністрів України.

Наведені факти свідчать про те, що в Україні вже створена мінімально необхідна правова база вексельного обігу, яка все ж таки потребує детального доопрацювання, доповнення та узгодження зі законодавством. Таким чином, векселі кредитних установ, фінансових і страхових компаній, великих підприємств стають об'єктами біржових торгів. За допомогою вексельних програм роблять спроби розв'язання проблеми неплатежів, здійснення взаємозаліків заборгованості, а також розробляють і здійснюють інші фінансові програми.

Аналіз літературних джерел, виявлення проблем теорії та практики вексельного обігу в Україні дало змогу визначити, що впровадження векселів у практику фінансово-господарської діяльності є вигідним усім учасникам ринку, адже вексель, будучи ринковим інструментом управління, дає підприємству змогу, по-перше, продовжити термін платежу за вексе-

лем відповідно до потреб підприємства, по-друге, сприяє підвищенню вартості фірми, за рахунок зниження обсягів протермінованої заборгованості й зростання оборотності дебіторсько-кредиторської, по-третє, заборгованість за векселем надійніша, оскільки він є найліквіднішим фінансовим інструментом (може бути реалізований будь-якого моменту).

До основних причин, що сповільнюють процес впровадження вексельного обігу в Україні, слід віднести: нестачу практичного досвіду його організації; відсутність умінь і навиків грамотного оформлення бланків вексельних зобов'язань, а також правових знань щодо умов обігу та погашення векселів; недостатню кількість юридичної та економічної літератури; мале число фахівців – як правників із цих проблем, так і бухгалтерського обліку; законодавство з питань вексельного обігу потребує ще детального доопрацювання та узгодження відповідно до Женевських конвенцій 1930 р. і норм національного законодавства; нема будь-якої реєстрації випуску векселів суб'єктами підприємницької діяльності та порядку їх обігу, зокрема і контролю за їх емісією; не налагоджена інфраструктура вексельного ринку, а також не створено відповідних організаційно-правових інститутів та консультаційних центрів із цих питань тощо.

Отже, розв'язання окреслених проблем сприятиме активізації вексельного обігу в Україні, залученню дешевих ресурсів із внутрішнього ринку для фінансування короткотермінової заборгованості, що, в свою чергу, стимулюватиме розвиток фінансового ринку, а відтак сприятиме розвитку економіки країни загалом.

Література

1. Гуткевич С. О., Корінько М. Д. Вексель у системі цінних паперів: проблеми становлення та розвитку: Навч. посіб. – К.: Вид-во Європейського університету, 2004. – 119 с.
2. Ємельянов А. Шляхи вдосконалення вексельного законодавства України // Право України. – 2008. – № 3. – С. 52–56.
3. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05. 04. 2001 р. № 2374- III.
4. Закон України «Про цінні папери та фондову біржу» від 16. 06. 1991 р. № 1201-ХІІ.
5. Куценко Ю. Ю., Шепель Д. О. Проблеми використання векселів на ринку України. – К., 1998. – 60 с.
6. Мінакова Д. Г. Механізм функціонування вексельного обігу в Україні // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 2. – С. 315–317.
7. Ніконова М. В. Методичні аспекти побудови інфраструктури вітчизняного вексельного обігу // Академічний огляд. – 2007. – № 2. – С. 61–65.
8. Павлов В. І., Пилипенко І. І., Кривов'язюк І. В. Цінні папери в Україні: Навч. посіб. – Вид. 2-ге, доповнене. – К.: Кондор, 2004. – 400 с.
9. Рудненко Т. Вексель і поточні проблеми економіки // Цінні папери України. – 2006. – № 12. – С.12–14.
10. Рудненко Т. Проблеми і перспективи розвитку вексельного обігу в Україні // Фінансовий ринок України. – 2005. – № 8. – С. 16–19.
11. Фещенко Н. М. Вексельний обіг в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 3.– С. 22–25.